

**METAFORALARDA TIL VA MADANIYAT MUSHTARAKLIGI: NAZAR
ESHONQUL NASRI LINGVOKULTUROLOGIK TALQINIDA**

Tolibova Muhabbat

Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada metafora hodisasining kognitiv-lingvistik va lingvokulturologik tabiati Nazar Eshonqul hikoyalari misolida tadqiq etiladi. Adib asarlaridagi metaforik ko'chimlar shunchaki uslubiy vosita emas, balki milliy dunyo manzarasini aks ettiruvchi lisoniy fenomen sifatida tahlil qilingan. Tadqiqotda til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, badiiy obrazlarning metaforik transformatsiyasi kognitiv aspektda yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *lingvokulturologiya, metafora, kognitiv tilshunoslik, Nazar Eshonqul, badiiy diskurs, dunyoning lisoniy manzarasi, milliy mentalitet, konseptual metafora.*

Hozirgi zamon tilshunosligida antroposentrik paradigma ustuvorlik kasb etmoqda. Bu yo'nalish tilni inson, uning tafakkuri va madaniyati bilan uzviy bog'liqlikda o'rganadi. Til va madaniyat mushtarakligini yorituvchi eng samarali vositalardan biri metaforadir. Metafora — bu faqatgina adabiy san'at emas, balki bir tushunchani boshqa bir soha orqali idrok etishga asoslangan murakkab intellektual jarayondir [1]. O'zbek nasrida metaforik tafakkurning yangi bosqichini boshlab bergan adib Nazar Eshonqul asarlari lingvokulturologik tadqiqotlar uchun boy material beradi. Uning hikoyalarida metaforalar milliy o'zlikni anglash va inson ruhiyatining tub qatlamlarini yoritishda lisoniy ko'priklar vazifasini o'taydi.

1. Metaforaning lingvokulturologik tabiati va konseptual tahlil.

Lingvokulturologiyada metafora madaniy kodlarni tashuvchi birlik hisoblanadi. J.Lakoff va M.Jonson nazariyasiga ko'ra, metaforalar bizning kundalik hayotimiz va fikrlash tarzimizni belgilaydi [2]. Nazar Eshonqul ijodida metaforalar "individual-mualliflik dunyo manzarasi"ni shakllantiradi. Uning hikoyalarida qo'llanilgan "vaqt", "xotira", "tush" va "ruhiyat" kabi abstrakt konseptlar milliy madaniyat prizmasi orqali konkretlashtiriladi.

Masalan, adibning “**Momoqo'shiq**” hikoyasida ajdodlar xotirasi va o'tmish bilan bog'liqlik "qo'shiq" metaforasi orqali beriladi. Bu yerda qo'shiq — shunchaki musiqiy asar emas, balki xalqning genetik xotirasi, madaniy immuniteti va ma'naviy ildizlari simvolidir. Til va madaniyat mushtarakligi shundaki, o'zbek xalqi hayotida qo'shiq (alla, lapar, marsiya) inson umrining har bir bosqichini hamrohlik qiladi va yozuvchi bu madaniy tajribani metaforik darajaga ko'taradi.

2. Nazar Eshonqul hikoyalarida ongsiz va ongli metaforik ko'chimlar.

Yozuvchining “**Maymun yetaklagan odam**” asarida "shahar" va "odamlar" tasvirida degradatsiya metaforasi yetakchilik qiladi. Insonning hayvonga aylanishi (metamorfoza) jarayoni orqali milliy madaniyatdan uzoqlashish va ma'naviy qashshoqlik ifodalanadi. Maqolada ushbu metaforani "Madaniyat — Insoniyat qalqoni" kognitiv modeli asosida tahlil

qilish mumkin. Agar madaniy qadriyatlar (qalqon) yo‘qolsa, inson biologik mavjudot (maymun) darajasiga tushadi degan g‘oya yozuvchi tomonidan lisoniy mahorat bilan berilgan [3].

“**Yalpiz hidi**” hikoyasida esa "hid" — lingvokulturologik xotira metaforasi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbek xalqi uchun yalpiz, rayhon kabi o‘simliklar hidi poklik, bolalik va ona tuproq sog‘inchi bilan assotsiatsiya qilinadi. Muallif "yalpiz hidi" metaforasi orqali qahramonning o‘z o‘zligiga qaytishga urinishini, uning madaniy va ma’naviy identifikatsiyasini tasvirlaydi. Bu yerda metafora tildagi oddiy leksemadan madaniy konsept darajasiga ko‘tariladi.

3. Simvolik metaforalarda milliy ruh talqini.

Nazar Eshonqul nasrida "zulmat" va "nur" metaforalari ham falsafiy, ham lingvokulturologik ahamiyatga ega. Adibning “**Shamolni tutib bo‘lmaydi**” hikoyasida vaqtning o‘tkinchiligi, insonning bu dunyodagi omonatligi "shamol" metaforasi orqali beriladi. O‘zbek mumtoz adabiyoti va xalq og‘zaki ijodida shamol ko‘pincha "bevafo dunyo"ning lisoniy timsolidir. Eshonqul ushbu an’anaviy metaforani zamonaviy modernistik ruh bilan boyitib, uni ekzistensial inqiroz darajasida talqin qiladi [4].

Shuningdek, yozuvchi asarlarida "tobut" va "qabr" metaforalari jamiyatning ma’naviy o‘limi va turg‘unligini ifodalaydi. Bu metaforalar o‘zbek madaniyatidagi "foniqlik" va "boqiylik" tushunchalari bilan bog‘liq bo‘lib, o‘quvchida chuqur emotsional va kognitiv rezonans uyg‘otadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Olib borilgan lingvokulturologik tahlillar natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Nazar Eshonqul nasridagi metaforalar milliy mentalitet va zamonaviy tafakkur sintezidan iborat bo‘lib, ular dunyoning lisoniy manzarasini o‘ziga xos tarzda boyitadi.
2. Adib asarlarida metafora nafaqat badiiy bo‘yoq, balki ijtimoiy -madaniy muammolarni yashirin (latent) ifodalash usulidir.
3. Til va madaniyat mushtarakligi metaforalar orqali voqelanib, milliy qadriyatlarning lisoniy turg‘unligini ta’minlaydi.

Nazar Eshonqulning metaforik olami — bu o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari va madaniy qatlamlarining badiiy in’ikosidir. Uning asarlaridagi metaforalarni lingvokulturologik jihatdan o‘rganish o‘zbek tilshunosligida kognitiv yo‘nalishni rivojlantirishga xizmat qiladi. PhD darajasidagi tadqiqot uchun ushbu yo‘nalish o‘zbek tilining konseptual tizimini aniqlashda muhim nazariy -metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xudoyberganova D. Matnning antroposentrik tadqiqi. — Toshkent: Fan, 2013.
2. Eshonqul N. Maymun yetaklagan odam. — Toshkent: Sharq, 2001.
3. Eshonqul N. Shovqin. — Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2011.
4. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

5. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. — Jizzax: Sangzor, 2006.
6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago: University of Chicago Press, 1980.
7. Karimov J.B. Hozirgi o'zbek hikoyachiligida badiiy metafora. — Toshkent, 2024.

